

BolLETÍ de la
SOCiETAT
ARQUEOLòGiCA
L'IL·liANA

Revista d'Estudis Històrics

Any CXXVI Núm. 865 #67_ISSN: 0212-7458

Tercera Època_Palma_2011

Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana

HISTÒRIA

1885-1904: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*

1905-1937: *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*

1938-1977: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*

Anys: 3ª Època 1978-

ISSN: 0212-7458

Dipòsit legal: PM 738 -1960

Periodicitat ANUAL

Editor: *Societat Arqueològica Lul·liana*

<http://www.arqueologicaluliana.com>

Preu de la subscripció: 45 euros

CONSELL DE REDACCIÓ

Director

Dr. Miguel José Deyá Bauzá, Universitat de les Illes Balears

Secretari

Dr. Miquel Àngel Capellà Galmés, Universitat de les Illes Balears

Vocals

Dr. Albert Hauf i Valls, Universitat de València / Dr. Flocel Sabaté i Curull, Universitat de Lleida /

Dr. Manuel Calvo Trias, Universitat de les Illes Balears / Dr. Tomàs de Montagut Estragués, Universitat

Pompeu Fabra / Dr. Xavier Torres Sans, Universitat de Girona / Dra. Maria Barceló Crespi, Universitat

de les Illes Balears / Dr. Ricard Urgell Hernández, Arxiu del Regne de Mallorca

PRESENCIA EN BASES DE DADES I REPERTORIS BIBLIOGRÀFICS

REGESTA IMPERII. Akademie der Wissenschaften und der Literatur (DE) / *Repertorio de medievalismo Hispánico*.

CSIC / Catàleg LATINDEX / Acceptada a PIO (Periodical Index Online). Quest (GB) / Incorporada a DICE (Difusión

y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas) / Evaluada a RESH

(Revistas científicas Españolas de Ciencias Sociales y Humanas) / Clasificada a CIRC (Clasificación Integrada de

Revistas Científicas) / Allotjada a e-Dialnet, Universidad de La Rioja

PRESENCIA A INTERNET

Volums 1-62 (1885-2006)

<http://ibdigital.uib.cat/greenstone/cgi-bin/library.cgi>

Volums 1-18 (1885-1921)

http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?idPublicacion=3041

Volums 63 i següents (2007-)

<http://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=12153>

DISSENY DE LA COBERTA I L'INTERIOR

Antoni Garau

Carles Fargas

IMPRESSIÓ

Impremta BAHIA

© dels autors pels seus articles

Els articles publicats al BSAL recullen exclusivament les opinions dels seus autors.

La revista declina qualsevol responsabilitat que pogués derivar-se dels drets de propietat intel·lectual o comercial.

Societat Arqueològica Lul·liana

C/ Monti-Sion, 9

07001 Palma de Mallorca

arqueologicaluliana@gmail.com

ELS OFICIALS DE LA FORTIFICACIÓ DE CIUTAT DE MALLORCA (1594-1610)

Andreu Seguí Beltrán

Universitat de les Illes Balears

Resum: En l'estudi d'un procés de fortificació és freqüent donar més importància a l'evolució dels recintes fortificats o al cost econòmic de la seva construcció, deixant de banda aspectes de caire més institucional. Per aquesta raó, aquest estudi es centrarà en l'anàlisi dels oficials de la fortificació de Ciutat de Mallorca entre els anys 1594 i 1610, establint les funcions de cadascun, la seva elecció i posant alguns exemples d'aquest període.

Paraules clau: Defensa, fortificació, oficials.

Abstract: In the study of a fortification process it's common give more importance to the evolution of the fortified enclosures or their economic cost, giving less importance to more institutional aspects. For this reason, this study will focus on analyze the fortification officers of Ciutat de Mallorca between the years 1594 and 1610, establishing their functions, their election and giving some examples of this period.

Key words: Defense, fortification, officers.

Introducció

La fortificació abaluartada és un dels símbols de l'art de la guerra durant l'Edat Moderna, com bé han remarcat autors com G. Parker,¹ i ha estat estudiada des d'òptiques molt diverses com la protecció dels territoris de la Monarquia Hispànica² o en l'anàlisi dels seus components i funcionament.³ Una altra possibilitat és l'estudi de l'estructura administrativa present a les fortificacions, la qual va ser estructurada a l'època dels Reis Catòlics, amb els mateixos càrrecs que a la resta de l'exèrcit, i aplicada a indrets com Perpinyà.⁴

La fortificació medieval de Ciutat de Mallorca suposà, des del s. XIV, una constant preocupació per les institucions i la població a causa del seu mal estat de conservació, pel perill que això suposava pels edificis propers, pel fet que els punts d'accés a la ciutat, les portes, eren els que presentaven un estat de conservació pitjor⁵ i altres problemes, com per exemple, de caràcter higiènic.⁶ Amb el temps aquestes murades tan problemàtiques quedaren obsoletes davant les innovacions que experimentà l'art de la guerra al llarg dels segles XV i XVI, resultant inútils davant l'atac amb artilleria que van rebre durant la Germania.⁷

La situació descrita provocà que, a partir de 1540, s'apostés per aplicar una reforma total al recinte fortificat, abandonant la política de reforçar els punts més dèbils que s'havia seguit fins aleshores. Aquest projecte es proposà en un moment on Mallorca jugava un important paper en la política mediterrània de Carles I, servint a 1541 com a punt de concentració de la flota que es dirigiria a Alger. El problema residí en que els arquitectes militars enviats, Hugo de Cesano i Juan Bautista Calví, només van realitzar una sèrie de reconeixements i recomanaren l'aixecament d'algunes defenses.⁸

Fins a 1575, quan Felip II envià a l'enginyer italià Jacobo Paleazzo Fratin, no es realitzà un projecte definitiu, respectant al màxim el recinte medieval però adaptant el terreny a les zones que fos necessari. Aquesta traça, que no s'ha conservat, va ser la base que van seguir les persones que van tenir al seu càrrec la construcció de les noves murades.⁹

Precisament, en aquest article s'anirà veient com va ser aplicada a la fàbrica de les defenses renaixentistes de Ciutat de Mallorca, el tipus d'administració que apuntàvem al principi. Els diferents oficis que tenien al seu càrrec la construcció i les tasques derivades d'ella, s'analitzaran mitjançant la definició de cadascun d'ells, i l'anàlisi d'aspectes com les seves

1 PARKER, G.: "The 'Military Revolution' 1560-1660 — a Myth?", *The Journal of Modern History*, 48-2, 1976, p. 203.

2 CÁMARA MUÑOZ, A.: *Fortificación y ciudad en los reinos de Felipe II*, Madrid, 1998.

3 CAMPILLO MESEGUER, A.: *La fuerza de la razón: guerra, estado y ciencia en los tratados militares del Renacimiento, de Maquiavelo a Galileo*, Múrcia, 2008.

4 QUATREFAGES, R.: "La fortificación en España durante el Renacimiento", a VA: *Temas de Historia Militar: ponencias del primer congreso de historia militar (Zaragoza, 1982)*, Madrid, 1983, p. 136.

5 BARCELÓ CRESPI, M.: "Murada i vida quotidiana", *Estudis Balearics*, 70-71, 2002, p. 7-8.

6 BARCELÓ CRESPI, M.: "Murada i vida...", p. 12.

7 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: "El darrer recinte: els inicis de la quinta murada de Ciutat de Mallorca (s. XVI)", *Estudis Balearics*, 70-71, 2002, p. 40.

8 TOUS I MELIÀ, J.: *Palma a través de la cartografia: 1596-1902*, Palma, 2009, p. 22-24.

9 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: "El darrer recinte...", p. 48.

funcions, el sistema d'elecció dels qui havien de regentar-los i l'evolució que experimentaren entre 1594 i 1610, posant exemples referents a aquest període concret.

El Mestre Major d'Obres

Fins a 1596 les obres havien estat a càrrec d'enginyers italians al servei de la Monarquia que tenien un caràcter itinerant, l'aportació i actuació dels quals compta amb alguns estudis de caràcter eminentment biogràfic.¹⁰ A partir d'aquest any es produí una naturalització dels mestres d'obres, que passaren a ser persones naturals del Regne de Mallorca com en els casos de Juan Alonso Rubián i Antoni Saura, ambdós eivissencs.

En base a la traça de Fratin i a les ordres procedents del Consell de Guerra, elaborades per l'enginyer major,¹¹ el mestre d'obres era el director físic de la fàbrica de la fortificació i també s'encarregava de la gestió dels recursos destinats a ella.¹² A més, era qui elaborava les traces que s'enviaven al monarca per donar compte de l'evolució de les obres.¹³

L'elecció de la persona que havia de regentar aquest ofici era duta a terme pel rei, sense intervenció de la Universitat, entre les persones que li proposava el lloctinent.¹⁴ En aquestes eleccions, les referències al rang i l'entreteniment ens indiquen que aquestes persones pertanyien a l'exèrcit.¹⁵

El més significatiu d'aquest període va ser Antoni Saura, nascut a Eivissa i possiblement fill del menorquí Antoni Saura Cobo.¹⁶ La seva arribada a Mallorca es troba directament lligada amb el virrei Ferran Sanoguera, que havia estat governador d'Eivissa i havia quedat satisfet amb la manera que havia treballat Saura a les fortificacions de l'illa com a sobrestant i mestre d'obres.¹⁷ Per aquest motiu i proposat per Ferran Sanoguera, el príncep Felip va nomenar l'any 1597 a Antoni Saura com a nou mestre major d'obres de la fortificació de Ciutat de Mallorca en substitució del difunt Juan Alonso Rubián; ostentant el càrrec fins a la seva mort a 1634¹⁸ amb un sou que fins a 1610 passà de 21 l. 5 s. a 42 l. 10 s. mensuals.¹⁹

Al llarg d'aquests anys, Antoni Saura no va tenir una vida gaire fàcil com a mestre d'obres. A 1600, possiblement pel gran augment que es produí en les despeses de la fortificació respecte a 1599,²⁰ Felip III plantejà al virrei la possibilitat de substituir-lo per un altre mestre

10 TOUS I MELIÀ, J.: *Palma a través...*, p. 22-29.

11 CÁMARA MUÑOZ, A.: *Fortificación y ciudad...*, p. 42.

12 ACM, CPS (Cuadernos y Papeles Suetos) 253, *leg.* 9, f. 7r.

13 ARM, RP (Reial Patrimoni) 2479, f. 58v.

14 ACA, RC (Reial Cancelleria), Reg. (Registres) 4379, f. 77v-78r.

15 ACA, RC, Reg. 4376, f. 124r-125v. ACA, RC, Reg. 4930, f. 58v-59v.

16 TOUS I MELIÀ, J.: *Palma a través...*, p. 334.

17 ACA, RC, Reg. 4374, f. 100v-101r. FORNALS VILLALONGA, F.: "Ingeniería e ingenieros en las Islas Baleares en los siglos XVI y XVII", a BONNER, A.; BUJOSA HOMAR, F. (eds.): *Història de la Ciència a les Illes Balears*, 2, Palma, 2006, p. 173.

18 FORNALS VILLALONGA, F.: "Ingeniería e ingenieros...", p. 173.

19 ACA, RC, Reg. 4389, f. 22v-23r. ACA, RC, Reg. 4930, f. 58v-59v.

20 ARM, RP 2479. Analitzant els comptes presents en aquest llibre s'observa que la despesa a 1599 va ser de 6.064 l. 10 s. 3 d. i a 1600 va ser de 10.730 l. 10 s. 3 d.

d'obres,²¹ no realitzant-se aquesta substitució segurament pel suport que el lloctinent donà a Saura. Aquest no va ser el final dels problemes pel mestre d'obres, sinó el menor d'ells pel fet que a 1601 va ser empresonat pel Sant Ofici i condemnat a galeres. Aquesta condemna hauria estat la oportunitat per situar a una altra persona en el seu càrrec, però Felip III li commutà la pena per la de treballar forçat a la fortificació.²² La raó d'aquesta commutació la trobam en que el rei desitjava que Antoni Saura viatgés a la Cort, cap on va partir a finals de gener de 1602,²³ per entrevistar-se amb l'enginyer major, Tiburzio Spanoqui, i avaluar la forma en que s'havien de continuar les obres de fortificació.²⁴

La commutació de la condemna²⁵ i l'alabança que Spanoqui realitzà de l'experiència de Saura²⁶ ens mostrarien una revalorització de la seva tasca com a mestre d'obres de la fortificació. A més, seria un clar exemple de l'interès dels lloctinents de tenir a una persona de confiança en aquests assumptes, tal i com s'aprecia en el fet que el virrei Joan Vilaragut utilitzés el testimoni de Saura com a prova de la bona gestió que estava portant a la fàbrica de les murades.²⁷

El Veedor de la Fortificació

Les funcions d'aquest ofici eren comprovar el treball que es realitzava a les obres i elaborar els comptes, a més d'assistir als pagaments que es realitzaven a finals de setmana en presència del virrei i un jurat. Tant la documentació com les referències en altres estudis, ens indiquen que era un ofici molt criticat per la seva poca utilitat en el cas de Mallorca²⁸ o perquè els qui el regentaven no trepitjaren l'illa.²⁹

El veedor de la fortificació també era escollit pel monarca, tot i que sembla que en aquest cas el nomenava entre persones no naturals del Regne de Mallorca.³⁰ L'ostentació d'aquest càrrec també comportava una sèrie d'exempcions, similars als que gaudien els capitans i soldats presents al Regne.³¹

A 1596, Felip II designà a l'aragonès Francisco García de Llanes com a nou veedor de la fortificació, en substitució del difunt Diego de Aranda,³² amb un sou que sempre es va

21 ACA, RC, Reg. 4940, f. 38v-39r.

22 ACA, RC, Reg. 4940, f. 62r-62v.

23 ARM, RP 2481, f. 26v.

24 ACA, RC, Reg. 4940, f. 108r-111r.

25 PLANAS ROSSELLÓ, A.: "Las penas en el derecho histórico de Mallorca", *BSAL*, 55, 1999, p. 93. El cas d'Antoni Saura seria un exemple d'aquesta possibilitat de commutar la pena, tot i que no sabem si pertanyia a la noblesa, de manera que sembla que la modificació de la condemna es produí perquè aquest pogués anar a la Cort.

26 TOUS I MELIÀ, J.: *Palma a través...*, p. 39.

27 ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 7r.

28 ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 9r-9v.

29 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: "El darrer recinte...", p. 53.

30 ACA, RC, Reg. 4376, f. 58r-61r.

31 ACA, RC, Reg. 4388, f. 147v.

32 ACA, RC, Reg. 4376, f. 94v-98v.

mantenir en 38 l. 19 s. 2 d.³³ A diferència d'altres casos, podem constatar la seva presència a Mallorca a partir de la seva signatura al final de cadascun dels comptes on es reflectien els pagaments realitzats setmanalment,³⁴ destacant la seva mala relació amb Ferran Sanoguera i altres oficials. L'enemistat amb el lloctinent provocà primer a 1598 que el veedor fos empresonat durant mig any per desacatament,³⁵ sent substituït en els pagaments per l'escrivà Pere Gili.³⁶ La manca de respecte, que sembla que mostrava cap el virrei, continuà i Felip III va haver d'intervenir cridant l'atenció a Francisco García, amenaçant-lo de perdre l'ofici i alguna altra pena si no canviava la seva actitud cap a Sanoguera i complia amb totes les funcions del seu càrrec.³⁷ Al mateix temps, tot apunta a que l'opinió que els altres oficials tenien sobre ell tampoc era gaire bona, considerant-lo incompetent pel càrrec³⁸ o arribant a apunyalar-lo.³⁹

La poca utilitat que s'atribuïa a aquest ofici i la ineficàcia del seu oficial, al qual Ferran Sanoguera arribà a prohibir assistir a les obres,⁴⁰ provocaren que a 1608, durant l'intent d'eliminar despeses innecessàries per al Reial Patrimoni, tant Felip III com Joan Vilaragut coincidiren en la possibilitat de suprimir aquest càrrec quan quedés vacant. Les funcions del veedor de la fortificació, que havien quedat reduïdes a l'elaboració dels comptes i presenciar els pagaments, es proposà que passessin a ser realitzades pel secretari del lloctinent general pel fet que no suposava més de dues hores de treball.⁴¹

El Superintendent de la Fortificació

La definició d'aquest ofici és més complicada que en els casos anteriors pel fet que les referències són menors. Tiburzio Spanoqui ostentava el títol d'enginyer reial o superintendent de les fortificacions d'Espanya⁴². En canvi, a Ciutat de Mallorca trobam que en obres com les de la Siquia⁴³ i les de Porto Pi⁴⁴ els càrrecs de superintendent i de veedor eren ostentats per la mateixa persona.

Entre 1596 i 1610 existí dins l'estructura dels oficials de la fortificació de Ciutat un superintendent, que actuava de forma independent al veedor o l'enginyer. Aquest oficial era el representant de la Universitat a les obres i tenia com a funció la de controlar en què es gastava la suma amb la que el Regne de Mallorca contribuïa anualment a la continuació de la construcció. A diferència del veedor, sembla que el superintendent no realitzava cap llibre

33 ARM, RP 2487, f. 371v. En aquest cas, no s'ha apreciat un canvi en el sou entre 1596 i 1610.

34 Com a exemples, entre altres, aquest fet es pot observar a ARM, RP 2478, f. 11v. ARM, RP 2486, f. 267v.

35 ACA, RC, Reg. 4379, f. 172v.

36 ARM, RP 2478, f. 328r. ARM, RP 2478, f. 451v.

37 ACA, RC, Reg. 4940, f. 190r-190v.

38 ARM, EU 54, f. 109r-109v.

39 ACA, RC, Reg. 4940, f. 273r-273v.

40 ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 1v.

41 ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 9r-9v.

42 NÓVOA, M.: "La obra pública de los ingenieros militares", a CÁMARA MUÑOZ, A. (coord.): *Los ingenieros militares de la monarquía hispánica en los siglos XVII y XVIII*, Madrid, 2005, p. 184.

43 ARM, EU 55, f. 14v.

44 ARM, EU 55, f. 250r.

de comptes i tampoc estava obligat a assistir als pagaments, tot i que en una ocasió s'ha trobat que el virrei i els jurats sol·licitaren la seva assistència.⁴⁵ Tot i això, per absència del mestre major d'obres i el veedor, el superintendent podia realitzar tasques com la ubicació dels treballadors a la construcció; i malgrat aquesta gran activitat, sobretot si es compara amb la del veedor, era d'aquests tres l'ofici amb el sou més baix.⁴⁶

La seva elecció era diferent a la dels dos oficis anteriors pel fet que, en aquest cas, els jurats escollien per votació a una persona pertanyent a l'estament nobiliari que destaqués per serveis realitzats al Regne; havent de ser posteriorment aprovat aquest nomenament pel monarca.⁴⁷ Aquest ofici donava una certa presència a la Universitat en els assumptes defensius però, a causa de la brevetat de la seva existència, podem dir que només va ser ocupat de forma efectiva pel donzell Jeroni Berard.

A 1595, Jeroni Berard va ser enviat a Barcelona com a síndic de la Universitat per negociar, en nom del Regne de Mallorca, amb Bernardino de Cárdenas i Portugal, duc de Maqueda i virrei de Catalunya. A la seva tornada realitzà al Gran i General Consell una detallada descripció de la dificultat d'aquest viatge⁴⁸ i, possiblement per aquest i altres serveis anteriors, va ser nomenat a 1596, amb l'aprovació de Felip II, superintendent de la fortificació;⁴⁹ gaudint d'un sou de 20 l. 16 s. 8 d.⁵⁰

Tot i l'assistència diària de Jeroni Berard a les obres, on arribà a realitzar funcions d'altres oficials,⁵¹ a 1598 Felip II considerà aquest ofici com a superflu i el va suprimir, ordenant que les seves funcions fossin dutes a terme per cavallers i altres persones del Regne per setmanes.⁵² Després d'aquesta supressió de l'ofici, Berard va rebre llicència per anar a la Cort com a síndic de la Universitat, possiblement per defensar la tasca que havia dut a terme en l'ofici i sol·licitar la seva rehabilitació com a tal.⁵³ El dia 10 de desembre de 1600 Felip III va restituir-lo en el càrrec amb el mateix sou, acció on de nou ens trobam una gran influència del virrei Ferran Sanoguera, el qual havia expressat al monarca que l'ofici era de gran utilitat per la fàbrica de la fortificació i havia defensat la competència del superintendent en el seu càrrec.⁵⁴

Jeroni Berard continuà regentant l'ofici fins a la seva mort el dia 7 d'octubre de 1609, moment en que l'elecció de qui havia d'ocupar aquest càrrec vacant va provocar l'enfrontament entre el virrei Joan Vilaragut i els jurats. El lloctinent havia nomenat a Salvador Armengol com a nou superintendent sense l'aprovació dels jurats,⁵⁵ els quals van respondre escollint a Joan

45 ARM, RP 2479, f. 14v.

46 ARM, EU 54, f. 109r-109v.

47 ARM, EU 58, f. 121r-123r.

48 ARM, AGC (Actes del Gran i General Consell) *lib.* 46, f. 134r-135r.

49 ACA, RC, Reg. 4379, f. 123v-124r.

50 ARM, RP 2478, f. 336r. A partir dels llibres de comptes podem observar aquest sou no experimentà canvis.

51 ARM, EU 54, f. 109r-109v.

52 ACA, RC, Reg. 4379, f. 210v-211r.

53 ARM, RP 2480, f. 176v-180r.

54 ACA, RC, Reg. 4389, f. 170r-171r.

55 ARM, RP 2487, f. 142r-144v.

Puigdorfila com a candidat. Aquest és un exemple perfecte del perfil de candidat comentat prèviament.

En aquesta ocasió no només es van tenir en compte els seus mèrits, sinó també els de la família d'aquest jurat. El seu pare, Joan Puigdorfila, va servir a la jornada d'Alger de 1541. El seu fill, fra Guillem Puigdorfila, era de l'hàbit de Sant Joan i havia servit en l'expedició de Joan Andrea Doria d'Alger de 1601, concretament baix les ordres del cavaller Santjoanista fra Nicolau Cotoner, així com també a Malta, on arribà després que el seu pare el rescatés de l'esclavitud a Constantinoble.⁵⁶ A més d'aquests mèrits familiars, el mateix Joan Puigdorfila havia realitzat diferents serveis en favor del Regne i comptava amb experiència com a superintendent i veedor a les obres de la Síquia⁵⁷ i Porto Pi.⁵⁸

Felip III no va aprovar la candidatura de Puigdorfila i mantingué a Salvador Armengol, sobre el qual desconexem els seus mèrits, fins al desembre de 1609, quan el monarca suprimí definitivament l'ofici de superintendent de la fortificació, les funcions del qual serien dutes a terme per entretinguts durant dies o setmanes.⁵⁹ L'eliminació d'aquest ofici suposà una reducció de la presència de la Universitat en les decisions sobre els assumptes de la fortificació, així com una disminució en la seva capacitat de controlar el treball que s'hi realitzava.

El pagador

El pagador era qui s'encarregava de controlar els diners del *fons de la fortificació* i qui realitzava els pagaments a finals de setmana, en presència del virrei, un jurat i el veedor.⁶⁰ Les anotacions comptables que anava realitzant eren registrades en els llibres del pagador,⁶¹ els quals eren utilitzats pel veedor per realitzar els llibres de comptes.⁶² Un cop a l'any havia de rendir comptes de la seva gestió front als comptadors universals de la Universitat.

L'elecció de la persona que havia de regentar l'ofici era duta a terme pels jurats a partir del sistema d'insaculació, necessitant després ser aprovada pel rei.⁶³ Els escollits per regentar aquest ofici eren sobretot mercaders.⁶⁴ La elecció de persones del món de les finances responia a la seva perícia per tractar amb diners i pel fet que en temps de necessitat comptaven amb un capital suficient per donar líquid⁶⁵ mentre que, en cas de mala gestió, havien de pagar el seu error amb els seus propis diners.⁶⁶ La duració en el càrrec sembla

⁵⁶ ARM, EU 58, f. 121r-123r.

⁵⁷ ARM, EU 55, f. 14v.

⁵⁸ ARM, EU 55, f. 250r.

⁵⁹ ACA, RC, Reg. 4941, f. 122v-123r.

⁶⁰ ARM, RP 2480, f. 1r-5v.

⁶¹ Un exemple d'aquests, pels anys 1604-1605, seria ARM, AH (Arxiu Històric) 2616.

⁶² ACM, CPS 253, leg. 9, f. 9r-9v.

⁶³ ARM, EU 55, f. 431r-431v. ACA, RC, Reg. 4926.

⁶⁴ ARM, EU 57, f. 447r.

⁶⁵ ALONSO GARCÍA, D.: "Guerra, Hacienda y Política. Las finanzas militares en los inicios de la Edad Moderna", a JIMÉNEZ ESTRELLA, A.; ANDÚJAR CASTILLO, F. (eds.): *Los nervios de la guerra: estudios sociales sobre el ejército de la Monarquía Hispánica (s. XVI-XVIII): nuevas perspectivas*, Granada, 2007, p. 48.

⁶⁶ ARM, EU 55, f. 432r.

que va ser vitalícia fins a 1606 quan, a causa de la mala gestió que realitzà el pagador Vilar,⁶⁷ passà a ser de caràcter anual, renovable si es rebia una valoració positiva per part dels jurats.⁶⁸

Els oficials vistos anteriorment tenien un sou fixe que cobraven, com a norma general, de forma mensual. En canvi, a 1602 Felip III establí que el sou del pagador havia de ser pagat semestralment.⁶⁹

La importància d'aquest ofici en l'administració del *fons de la fortificació* i la continuació de les obres, no va ser obstacle perquè, el monarca en l'intent d'eliminar despeses, proposàs que les funcions del pagador passessin al caixer de la Procuració Reial. Aquesta transmissió segurament no es realitzà a causa del consens que hi havia al Regne de Mallorca sobre la importància de l'ofici de pagador, el qual treballava durant tota la setmana en el cobrament dels diners que la Universitat anava aportant.⁷⁰

Oficials menors: sobrestants, encarregats de les eines i escrivans

Aquest conjunt d'oficials eren els qui tractaven de forma directa amb els treballadors a l'obra, i la seva tasca consistia en controlar als treballadors o dur a terme la gestió i control del que es feia a l'obra. Els sobrestants i els encarregats de les eines eren escollits entre els entretinguts presents al Regne de Mallorca, tal i com podem observar en les súpliques que realitzaven al rei on sol·licitaven l'ocupació en un d'aquests oficis com a recompensa als seus anys de servei i per millorar la seva situació econòmica.⁷¹ Alguns d'ells havien tornat de la guerra amb alguna discapacitat, cosa que els impedia continuar servint als Terços. En aquests casos les fonts fan referència a ells com a *soldado estropeado*.⁷²

Un exemple del que s'acaba de comentar seria el del sobrestant Miquel Galmès, soldat natural del Regne de Mallorca que va servir durant catorze anys als Terços a Flandes, França i Itàlia, i participà a l'assalt de Dorlan, on va rebre dues picades i una arcabussada per la qual se li va haver d'amputar el braç dret.⁷³ En recompensa per aquests serveis el trobam a 1597 com a sobrestant a les obres de fortificació, on serví fins al mes de novembre del mateix any. La seva situació econòmica sembla que era precària, tot i la mercè de seixanta ducats que va rebre sobre la Procuració Reial de Mallorca,⁷⁴ i per això tornà a exercir en dues ocasions com a sobrestant per un curt període de temps.⁷⁵ Tornar a estar ocupat a la fortificació també sembla que no va ser suficient i acabà cometent una sèrie de delictes, pels quals va ser condemnat a mort, tot i que al final se li commutà la pena

67 ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 9r.

68 ARM, EU 58, f. 132v-133r.

69 ARM, RP 2481, f. 119v-123r.

70 ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 1v. ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 5v. ACM, CPS 253, *leg.* 9, f. 9r.

71 ACA, RC, Reg. 4388, f. 121r-122v.

72 ACA, RC, Reg. 4389, f. 63r. ACA, RC, Reg. 4389, f. 109r-109v.

73 ACA, RC, Reg. 4388, f. 121r-122v.

74 ACA, RC, Reg. 4923, f. 30v-32v. ACA, RC, Reg. 4389, f. 53r-54v.

75 ACA, RC, Reg. 4389, f. 58r.

per la de desterrament a Orà o algun altre lloc fora del Regne de Mallorca.⁷⁶

Les eines eren un recurs indispensable per la fàbrica de la fortificació i el responsable del seu control era el *tenedor de la herramienta*.⁷⁷ Sobre el nomenament d'aquest no s'ha trobat informació, tot i que s'ha constatat que havia de jurar davant els jurats dur a terme un control responsable de les eines i donar-ne compte quan fos necessari.⁷⁸

Els escrivans eren els qui elaboraven les llistes sobre el que es feia a la fortificació i qui hi treballava, realitzant aquestes anotacions en una sèrie de llibres. La importància de controlar la gent que hi treballava es reflectiria en el cas de l'escrivà Jaume Vaquer, al qual es concedí una ajuda de costa per compensar l'increment del treball que es produí amb l'augment de treballadors que hi va haver al mes de març de 1608.⁷⁹

La duració en aquests oficis sembla que era vitalícia, excepte en cas de suspensió en l'ofici com s'ha vist amb el desterrament del sobrestant Galmès. En els sobrestants només hi trobam una continuïtat en el cas del que podríem anomenar el sobrestant major, pel fet que observem un major sou respecte als altres.⁸⁰

L'existència de sobrestants es considerava molt necessària per coordinar als treballadors, per tal de que l'obra avancés d'acord amb les instruccions del mestre major d'obres. El seu nombre era una de les principals preocupacions i, des de la Cort, s'intentà controlar per tal d'evitar l'augment de les despeses, de manera que una de les principals crítiques que es van fer respecte als sobrestants era "*que casi son tantos como los jornaleros*".⁸¹ La reducció del seu nombre està relacionada amb els moments de majors dificultats econòmiques, concretament s'ha detectat una forta disminució del nombre de sobrestants a 1597, un any després de la darrera bancarrota del regnat de Felip II; cosa que també passaria a partir del mes d'agost de 1608, en un intent d'eliminar oficis superflus per reduir la difícil situació de bancarrota que havia provocat que Felip III declarés la suspensió de pagaments a 1607. L'altre problema referent als sobrestants era el seu absentisme, motiu pel qual es decidí aplicar reduccions al sou que es cobrava a finals de setmana en funció dels retards i els jornals incomplets.

Els oficis d'encarregat de les eines i l'escrivà tampoc escaparen a les crítiques. Es va proposar que les seves funcions fossin dutes a terme per una mateixa persona, que col·laboraria amb el lloctinent del mestre racional. Aquesta reforma, com altres que ja s'han vist, tampoc acabà realitzant-se.⁸²

76 ACA, RC, Reg. 4940, f. 43r-43v. ACA, RC, Reg. 4389, f. 191r-192r.

77 ACM, CPS, *leg.* 9, f. 9v-10r.

78 ARM, EU 54, f. 22r-22v.

79 ARM, RP 2486, f. 83r-93v.

80 ARM, RP 2487, f. 369r-372v.

81 ACM, CPS, *leg.* 9, f. 3r. ACM, CPS, *leg.* 9, f. 5r. ACM, CPS, *leg.* 9, f. 9v-10r.

82 ACM, CPS, *leg.* 9, f. 9v-10r.

